

KOMMENTAR

Nils Christie, Ivan Illich och frågan om skolans nödvändighet

Bengt Persson

*Professor i specialpedagogik
vid Högskolan i Borås*

Grundskolans tillkomst i de skandinaviska länderna för drygt 50 år sedan motiverades bland annat av att ett modernt samhälle behövde en institution där barn från olika samhällsklasser och med olika förutsättningar möttes på lika villkor. Det gällde att förbereda de unga för ett liv där ansvarstagande, solidaritet och samarbete var nyckelord och skolan blev den naturliga platsen där detta lärdes. Undervisningens innehåll skulle vara lika för alla och ingen skulle särbehandlas. Dåvarande utbildningsministern i Sverige Olof Palme beskrev den nya skolan som "en spjutspets mot framtiden" och framtidstro präglade skoldebatten.

1970-talet blev det decennium då utbildningsområdet expanderade kraftigast av alla samhällssektorer i Sverige. Från att ha varit ett privilegium för ett fåtal blev gymnasieutbildning en naturlig fortsättning på grundskolan. Konkurrensen om de mest attraktiva gymnasieutbildningarna och universitetsutbildningarna var hård vilket sannolikt bidrog till en hög studiemotivation i grundskolan. Den svenska skolan hade mycket gott rykte internationellt. Debattklimatet var öppet och det fanns utrymme för pedagogisk mångfald. Två namn ska nämnas i det här sammanhanget av det skälet att de båda ifrågasatte skolan som samhällsinstitution. Nils Christie var norsk sociolog och Ivan Illich var teolog och präst från Österrike.

I boken *Hvis skolen ikke fantes* kritiserar Nils Christie (1971) den traditionella skolan som han menar är alltför mycket inriktad på skolämnen och faktabunkskaper. Istället borde skolan vara ett samhälle i miniatyr där eleverna lärde sig medan de arbetade med praktiska ting och där förmågan att delta i ett demokratiskt samhällsliv var det viktiga. Christie såg den traditionella skolan som en plats främst ägnad åt föräldrarnas möjlighet att göra karriär. Skolans hade därför fyra uppgifter, sortering, förvaring, lärande och socialisation.

I en sentida kommentar till Christies syn på skolan menar Kristin Clemet, tidigare norsk utbildnings- och forskningsminister, att Christie var 40 år före sin tid. Det är dagens PISA-frustrerade skola som skall kritiseras och omdanas.

Samtidigt som Nils Christies bok kom ut publicerades den österrikiske filosofens Ivan Illichs bok *Deschooling Society* i sin första upplaga (Illich 1972). Illich argumenterade för att "avskolifiera" lärande och undervisning och hävdade att skolan som samhällsinstitution var skadlig för dem som tvingades dit:

"Many students, especially those who are poor, intuitively know what the schools do for them. They school them to confuse process and substance. Once these become blurred, a new logic is assumed: the more treatment there is, the better are the results; or, escalation leads to success. The pupil is thereby 'schooled' to confuse teaching with learning, grade advancement with education, a diploma with competence, and fluency with the ability to say something new. His imagination is 'schooled' to accept service in place of value" (Illich 1995:1).

Illich har med fog kritiserats för att låta intuitionen gå före vetenskapliga argument i sina analyser och argument. Inte desto mindre har hans teser fått genomslag i vida kretsar eftersom han ifrågasätter institutioners inflytande i samhället och sammanblandningen av institutionen som sådan och de uppdrag den har att genomföra. Skolan är platsen där lärande ska äga rum och om så inte sker ges inga alternativ. Illich menar att det är en illusion att lärande kräver undervisning, i själva verket äger lärande i huvudsak rum oplanerat och i sammanhang då den lärande är motiverad och innehållet är meningsfullt.

Det är frestande att applicera Ivan Illichs teser på 2000-talets skola. Otoliga reformer har under de senaste tio åren genomförts i syfte att förbättra elevernas resultat. Mer av standardisering, fler mätsta-

tioner och tydliga krav på eleverna har introducerats parallellt med ökad kontroll av lärare, rektorer, skolor och kommuner. Föreställningen är att det går att via strukturella förändringar höja elevernas prestationsnivå och när så inte sker väntar nya förändringar. Intressant nog har denna reformiver skett samtidigt som svenska elevers skolresultat har den mest negativa utvecklingen av alla OECD:s medlemsländer.

Illich reviderade senare sin ursprungliga tes. Kritiken mot *Deschooling society* var hård och hans självkritik skoningslös. Bruno-Jofré och Zaldívar (2012) har genomfört en grundlig analys av Illichs texter och ser tydliga paralleller mellan hans kritik av katolska kyrkan (där han hela sitt liv var präst) och skolan. Under 1990-talet utvecklade han sin kritik till att handla om "discourse on young people's 'educational needs' or 'learning needs,' or about their need for a 'preparation for life'." Enligt Illich riskerar en sådan utgångspunkt för barns och ungas lärande att fokusera fel saker och motverka det intuitiva lärandet där motivationen aldrig saknas. En intressant iakttagelse idag när särskilda interventionsprogram och arbetsmetoder för dessa elever är legio.

Med Christies och Illichs hjälp kan vi kanske lättare förstå skolans kris som ett uttryck för att eleverna inte upplever det den förmedlar som särskilt angeläget. Och det är djupt allvarligt, mycket allvarligare än PISA:s statistik.

Litteratur

- Bruno-Jofré, R. & Zaldívar, J.I. (2012): "Ivan Illich's late critique of *Deschooling Society*: 'I was largely barking up the wrong tree'". I *Educational Theory*, 62(5), s. 573-592.
 - Christie, N. (1971): *Hvis skolen ikke fantes*. Universitetsforlaget.
 - Illich, I. (1972/1995): *Deschooling society*. Marion Boyars Publishers.
-